

”Och Gudh welsignadhe them och sadhe til
them Warer fruchtsame och föröker idher och
uppfyller iordena och haffuer henne under idher
Och rådher offuer fiskanar i haffuet och offuer
foghlanar under himmelen och offuer all diwr
som kräla på iordenne.”

Genesis 1:28

Allmänna spelregler

Låt oss tänka oss världen som ett fält av *resurser*.

Varje mänsklig individ intar en viss position eller plats på detta fält.

Att inta en plats på ett resursfält innebär att man deltar i ett spel om resurserna på detta fält. Genom att delta i detta spel kan man öka sina resurser eller minska dem, kan man förbruka de resurser man har eller skaffa sig nya. Jag ska kalla detta spel *resursspelet*.

Att inta en plats på ett resursfält innebär att man har vissa resurser. Dessa resurser varierar i kvantitet och kvalitet beroende på hur stor platsen är och var den ligger. De resurser som är knutna till en viss plats ska kallas platsberoende resurser.

Man har även vissa resurser i och med att man är en mänsklig individ. Dessa resursers omfattning är beroende av vilka personliga egenskaper man har, t.ex. hur fysiskt stark man är, hur modig, beslutsam och uppfinningsrik, hur god ens analytiska förmåga är, hur psykologiskt känslig man är och hur bra man är på att samarbeta med andra. De resurser som är knutna till en viss individ ska kallas personberoende resurser.

Resurser kan inte bara vara större eller mindre utan också positiva eller negativa. Den som är skyldig någon annan pengar har negativa resurser i platsberoende mening. Den som p.g.a. sjuk-

dom är oförmögen att klara sig själv har negativa resurser i personberoende mening.

Ingenting är en resurs i sig självt. Om något är en resurs och vad för slags resurs det i så fall är beror på i vilket förhållande det står till de individer som spelar resursspelet och i vilket förhållande dessa individer står till varandra och till den värld där resursspelet äger rum. Detta gäller även spelarnas personliga egenskaper. I teorin är något en resurs i förhållande till de *behov* de mänskliga individerna har. I praktiken är det de mänskliga individernas *kunskap* om vilka behov de har och hur de kan tillfredsställas som avgör vad som är en resurs och på vilket sätt. Upptäckten att sädeslaget korn går att äta gjorde det till en resurs. Upptäckten att man genom att odla detta sädeslag kan få mer korn genom en mindre arbetsinsats ökade denna resurs värde. Upptäckten att man genom en viss teknisk process kan framställa whisky av sädeslaget gav det ett nytt värde. I en miljö där konflikter ofta löses genom våld eller hot om våld är fysisk styrka och mod viktiga resurser. I en miljö där konflikter normalt löses genom diskussioner och överenskommelser är språklig uttrycksförmåga, kompromissvilja och pålitlighet viktiga resurser.

De platsberoende och personberoende resursernas värde bestäms av den roll de spelar för att tillfredsställa de mänskliga individernas behov.

Varje individ behöver resurser för att överleva. Man överlever genom att tillfredsställa sina behov. Man tillfredsställer sina behov genom att använda de resurser man har eller genom att på något sätt skaffa sig de resurser man behöver.

Varje individ försöker därför bibehålla de resurser hon redan har och i den mån hon kan det öka dem. Eftersom behoven tillfredsställs bättre (enklare, snabbare, säkrare) ju större resurser man har försöker varje individ så gott hon kan att öka sina resurser så mycket som möjligt.¹

Resursernas värde realiseras inte av sig självt. De resurser man har – de platsberoende såväl som de personberoende – måste brukas och i många fall även bearbetas (förädlas eller övas upp) för

---

¹ Det finns en grundläggande och väsentlig konflikt mellan att bibehålla sina resurser och försöka öka dem. Att försöka öka sina resurser tar kortsiktigt många av ens resurser i anspråk. Det finns också en grundläggande och väsentlig konflikt mellan att försöka öka sina resurser så mycket som möjligt och förbruka dem på att tillfredsställa sina behov. Där dessa konflikter uppträder måste vi välja hur vi vill spela resursspelet. Det är där konflikter som dessa uppstår som vår valfrihet uppstår. Vår valfrihet är inte en abstrakt egenskap utan något som uppstår i en konkret situation där det har betydelse hur vi handlar. Ju större betydelse det har hur vi handlar desto större är vår valfrihet.

att de ska realisera sitt värde. Eftersom alla resurser kan brukas på flera olika sätt kan även deras värde realiseras på flera olika sätt.

För att upptäcka en resurs krävs bl.a. *kunskap*. För att se vad en resurs kan användas till, var den för tillfället gör störst nytta och hur man nyttiggör den mest effektivt inom detta område krävs kunskap. Därtill krävs också personliga egenskaper som t.ex. nyfikenhet, slutledningsförmåga och kreativitet.

Det är inte alla resurser som kräver kunskap för att vi ska kunna upptäcka och utnyttja dem. Detta gäller bl.a. syret i luften, rummet som rörelsemedium och våra grundläggande kognitiva förmågor, t.ex. synen och känslan, eftersom de utgör en förutsättning för kunskapsbildningsprocessen.

Kunskapen är en viktig resurs med intressanta egenskaper. Den har nämligen förmågan att uppenbara, frigöra och frambringa andra resurser. För att vi ska kunna skaffa oss kunskaper måste vi ha vissa personliga egenskaper som kan sammanfattas med ordet intelligens, men kunskaperna själva utgör inte någon personlig egenskap. De är inte knutna till någon enskild individ utan kan precis som de platsberoende resurserna överföras från en individ till en annan genom olika tillvägagångssätt, t.ex. tal och skrift. Men till skillnad från de platsberoende resurserna försvinner de inte från en plats när de överförs till en annan. De kan finnas var som helst på resursfältet och på hur många platser som helst samtidigt.²

Kunskapernas värde är i hög grad beroende av vem som har dem. En annan faktor som påverkar deras värde är hur spridda de är. Kunskapen om en ny resurs som inte ägs av någon förlorar ofta i värde ju fler som har den eftersom det ökar konkurrensen om resursen. När ägandeförhållande väl är ordnande kan spridning av kunskaper om resursen och dess användningsmöjligheter tvärtom vara ett sätt att öka resursens värde eftersom det kan öka efterfrågan på den.

Vårt behov av kunskaper är stort. Vi skulle inte kunna bibehålla våra resurser någon längre tid utan kunskaper och än mindre öka dem. Eftersom resursspelets förutsättningar hela tiden ändras – bl.a. som en följd av olika förändringar hos den värld som spelet äger rum i, t.ex. förändringar

---

² Att det trots detta sällan uppstår något kunskapsöverflöd beror bl.a. på (1) att kunskapsöverföringen alltid är förknippad med vissa kostnader, (2) att olika individer har olika kunskapsbehov och (3) att det hela tiden finns ett behov av nya kunskaper.

hos väderleken, men fr.a. till följd av alla de handlingar som de spelande individerna själva utför i syfte att tillfredsställa sina behov – kan vårt behov av kunskap aldrig tillfredsställas helt.³

En individs position på resursfältet präglas hela tiden av *risk*. Ingen position är fixerad för alltid. Detta beror bl.a. på att såväl de platsberoende som de personberoende resurserna måste brukas för att de ska realisera sitt värde och på att ett framgångsrikt brukande av dem kräver kunskaper. En risk är något man kan undvika eller minska. De nerbrytande kroppsliga processer som utgör en del av våra levnadsvillkor och som medför att vår livslängd är begränsad är inte något exempel på en risk. Vi kan undvika risker av en slump, men för att kunna undvika eller minska en risk avsiktligt krävs kunskaper. Problemet är att människans kunskaper alltid är ofullständiga och mer eller mindre osäkra. De risker vi är underkastade kan variera i storlek och påtaglighet men de försvinner aldrig helt. Om riskerna förlorade sin påtaglighet skulle ett viktigt incitament att söka ny kunskap försvinna.

Att förlora samtliga sina resurser eller förlora sin position på resursfältet är detsamma som att dö.

För att kunna bibehålla eller öka sina resurser måste man använda de resurser man redan har. Alla handlingar har sina kostnader i resurser. Det finns inga handlingar som är gratis.

Att varje handling kräver eller kostar resurser innebär att man måste göra en viss *vinst* på sina handlingar redan för att kunna bibehålla sina resurser på samma nivå som förut, eftersom det (1) tar tid att utföra en handling och (2) som regel dröjer en viss tid innan man erhåller det fulla utbytet av den. Eftersom tid är en resurs tär denna tidsåtgång på ens resurser och den måste därför antingen läggas till de ursprungliga kostnaderna för handlingen eller dras ifrån den vinst man eventuellt får.

Det faktum att man måste satsa en del av sina resurser för att kunna bibehålla eller öka dem förstärker innebörden av att handla under risk och stärker incitamentet att minimera denna risk.

Ju större resurser man har desto större handlingsutrymme har man.

---

³ Det finns åtminstone två situationer när en individ inte har något behov av kunskaper: (1) när individen tas om hand av andra och får alla sina behov tillfredsställda av dem och (2) när individens kognitiva förmåga har skadats så allvarligt att hon inte längre kan bilda, bearbeta och använda kunskap.

Det är rimligt att anta att det i allmänhet går lättare att bibehålla och öka sina resurser ju större resurser man har från början. Om det förhåller sig på detta sätt i en enskild individs fall beror givetvis på vilka specifika platsberoende och personberoende resurser hon har.

De olika sätt som en mänsklig individ kan bibehålla eller öka sina resurser på och det mått av framgång som hon härvidlag kan få är beroende av vilken position hon har på resursfältet och vilka personliga egenskaper hon har. Eftersom värdet hos denna position och dessa egenskaper till största delen är betingat av de relationer hon står i till andra mänskliga individer utgör hennes möjligheter att bevara och öka sina resurser till stor del en konsekvens av hennes relationer till andra individer. Genom de stora vinster vi kan göra på att *samarbeta* med andra individer och de stora kostnader som dåligt samarbete och fiendskap innebär, inte minst i form av ökade risker, utgör andra människor den viktigaste av alla resurserna på resursfältet. Även om detta inte alltid gäller på kort sikt eller i varje enskild individs fall gäller det på lång sikt och i allmänhet.

Att förstå vad det innebär att människan är människans viktigaste resurs kan på goda grunder hävdas vara den centrala uppgiften för det ekonomiska tänkandet.

En fråga av stor betydelse är hur en individs handlingsmöjligheter påverkas av handlingsmöjligheterna hos de individer hon interagerar med. Förmodligen är korrelationen mellan de egna handlingsmöjligheterna och andras i regel positiv. Ju större handlingsmöjligheter individerna i ens omgivning har desto större handlingsmöjligheter kan man själv få.⁴ Om de sedan faktisk blir större eller inte beror givetvis på hur de andra individer använder sina handlingsmöjligheter, t.ex. om de väljer att utöka samarbetet eller tvärtom väljer att handla fientligt.

En individ kan öka sina resurser på ett eller flera av följande allmänna sätt:

- (1) Genom att bearbeta de resurser hon har så att de antingen ökar i kvantitet eller får nya kvaliteter. Det sistnämnda kan hon göra bl.a. genom att upptäcka nya sätt som resurserna kan användas på eller genom att skapa nya resurser, t.ex. uppfinna nya tekniska hjälpmedel eller utveckla nya förklaringsmodeller och arbetsmetoder.
- (2) Genom att upptäcka nya tillgångar av en resurs som inte tillhör någon annan.
- (3) Genom att med våld eller på något annat omoraliskt sätt lägga beslag på resurser som tillhör

---

⁴ Om vi tänker oss att individerna A och B intar varsin plats på resursfältet så har A sett över tid fler platser att förflytta sig till om B också kan flytta på sig än om B inte kan det. Jag tror att det går att ge ett logiskt bevis för att en individs handlingsmöjligheter alltid ökar om handlingsmöjligheterna för de individer hon interagerar med gör det.

någon annan.

- (4) Genom att byta egna resurser mot andras genom frivilliga överenskommelser.⁵

Ett viktigt men på kort sikt mycket resurskrävande sätt att skapa nya resurser på är att skaffa barn.

Dessa olika tillvägagångssätt är förbundna med olika risker och kostnader. Vilka riskerna är och hur stora de är beror i det enskilda fallet på individens position på resursfältet och hennes personliga egenskaper. De beror mer bestämt på sådana saker som hur stark hon är och hur många och goda relationer hon har till sina grannar och hur starka dessa grannar i sin tur är. Men allmänt sett gäller att våldet är den riskablaste vägen och att bytandet är den riskfriaste, att upptäckandet på kort sikt är billigare än bearbetandet men att bearbetandet på lång sikt är billigare än upptäckandet. Upptäcksstrategin är förbundet med en ökad risk för våld, bearbetandet med en minskad risk för detsamma. Bearbetandet utgör dessutom en förutsättning för att byteshandeln ska fungera på lång sikt. En viktig aspekt av bearbetandet är den personliga utvecklingen. För att kunna bearbeta en resurs måste man i många fall utveckla sina medfödda färdigheter och skaffa sig nya kunskaper. Genom att bearbeta en resurs lär man sig nya saker, inte minst genom de misstag man begår, samtidigt som man underhåller de färdigheter man redan har.

Den viktigaste frågan för att förstå resursspelet är vad som driver det. Det som driver resursspelet är ytterst sett: (1) individernas behov av resurser och (2) knappheten på resurser i förhållande till behoven. Om inga individer hade några behov skulle ingen ha någon anledning att handla. Om alla individer levde i överflöd, d.v.s. om alla hade tillräckligt med resurser för att tillfredsställa sina behov på den position på resursfältet där de redan befinner sig skulle ingen ha någon anledning att förändra denna position och spelet skulle följaktligen inte kunna komma igång. Att människan skulle kunna bli befriad från alla sina behov eller få dem tillfredsställda en gång för alla är något vi bara kan fantisera om, under förutsättning att vi kan tänka oss en människa utan några behov, men knappheten på resurser är något som ökar och minskar och som ibland tillfälligt tycks upphöra helt. Vari består knappheten mer bestämt och varför går den inte att upphäva fullständigt och för alltid? Att förstå knappheten är av central betydelse för att förstå resursspelet.

---

⁵ Två av de viktigaste bytesresurserna är *tjänster*, d.v.s. av andra efterfrågade handlingar som man kan utföra i kraft av sina personliga resurser, och *pengar*. Pengar är ett universellt bytesmedel. Det är ett verktyg med vars hjälp man kan översätta ett värde till ett annat. Med en metafor kan man säga att pengarna är bytandets språk. Med en annan metafor kan man säga att språket är tankarnas gemensamma valuta.

Knappheten

Det övergripande målet för människans handlande kan beskrivas som en dubbel strävan att (1) förhindra att knappheten blir så stor att hon inte kan tillfredsställa de behov som är en förutsättning för att hon ska kunna handla och (2) minska knappheten så mycket som möjligt. Detta är ett mål som kan nås på många olika mer eller mindre långsiktiga och säkra sätt. Det är människans konstanta ansträngningar att skapa balans mellan resurser och behov som har frambringat alla de handlingsregler, arbetsmetoder och verktyg som präglar hennes kultur, t.ex. språket, lagstiftningen, penningväsendet, matematiken, den naturvetenskapliga förklaringsmetoden och datorteknologin. Att skapa balans mellan resurser och behov är m.a.o. motorn i den mänskliga kulturen.

Olika sätt som en individ kan minska knappheten på hos sina befintliga resurser:

- (1) Genom att spara på sina resurser, t.ex. inte använda mer av dem än nödvändigt eller endast använda dem för att tillfredsställa sina viktigaste behov.
- (2) Genom att utveckla effektivare sätt att använda resurserna på, t.ex. konstruera en motor som ger mer energi med samma mängd drivmedel.
- (3) Genom att tillfredsställa sina behov med så billiga (vanliga och lättillgängliga) resurser som möjligt.
- (4) Genom att förädla sina resurser, d.v.s. framställa mer värdefulla resurser av dem. Om man t.ex. har god tillgång på råvaror och arbetstid kan man tjäna på att bearbeta råvaran i något avseende innan man byter den mot något annat.
- (5) Genom att utveckla olika former av samarbete. Genom att samarbeta kan man genomföra mycket större och mer avancerade arbeten än vad som annars är möjligt, genom olika former av specialisering kan man spara mycket arbetstid och genom kunskapsdelning kan man undvika misstag och ineffektiva lösningar. Specialisering och kunskapsdelning är två samarbetsformer som har bidragit väldigt mycket till att förbättra människans levnadsvillkor.
- (6) Genom att utveckla en marknad där resurserna kan omfördelas genom byteshandel på ett sådant sätt att de hamnar hos dem som kan använda dem på det bästa sättet, d.v.s. kan öka deras värde så mycket som möjligt.

Metod (5) och (6) är nära förbundna med varandra. Samarbete förutsätter inte någon marknad, men marknaden utgör eller möjliggör en viktig form av samarbete. Om de mänskliga individerna har tillgång till en marknad kan de samarbeta på ett mer omfattande, avancerat och effektivt sätt

än de annars skulle kunna göra. Eftersom marknadens teoretiska gränser sammanfaller med de teoretiska gränserna för det mänskliga samarbetet kan människan med marknadens hjälp utveckla ett så omfattande samarbete som det är praktiskt möjligt för henne att göra. Med hjälp av marknaden kan de lokala resursspelet knytas ihop till ett globalt resursspel.

Eftersom varje form av samarbete kräver resurser måste samarbetet frambringa större resurser än det förbrukar. När marknaden fungerar utan störningar, d.v.s. när skeendena på den inte styrs av något annat än tillgång och efterfrågan, sällar den fram sådana samarbetsformer som går med vinst och bort sådana som går med förlust. Det andra är minst lika viktigt som det första. Genom att fungera på detta sätt kan marknaden möjliggöra ett i princip hur omfattande samarbete som helst. Detta innebär att marknaden i princip kan generera hur stora vinster som helst. Det är marknadens förmåga att generera (stora) vinster som ger den dess (stora) betydelse för den mänskliga civilisationens utveckling. Utan en marknad vore inte någon mer omfattande och avancerad civilisation möjlig.

Om tillgången på resurser är statisk eller dynamisk beror m.a.o. inte på hur omfattande resurserna är utan på hur vi förhåller oss till dem och fr.a. på hur vi förhåller oss till varandra. Genom att vara nyfikna och kreativa, genom att använda vårt förnuft och arbeta hårt och, inte minst, genom att alltid vara beredda att samarbeta med dem som är beredda att samarbeta med oss kan vi förvandla en statisk relation mellan behov och resurser till en dynamisk.

Fast hur mycket vi än anstränger oss och hur uppfinningsrika vi än är kan vi aldrig upphäva knappheten för gott. Den huvudsakliga orsaken till detta är att ingenting är gratis, d.v.s. att ingenting är en resurs i sig självt. Om vi slutar att anstränga oss upphör också våra tillgångar att utgöra resurser för oss. Inte ens ett äpple på en gren är en resurs om vi inte orkar plocka det. En annan orsak är att våra behov inte är statiska utan växer och förändras med våra möjligheter att tillfredsställa dem. Knappheten är ett uttryck för det faktum att världen blir vår i och genom våra handlingar och att den bara förblir vår i den mån och i de avseenden vi handlar i den. Den historiskt sett häpnadsväckande effektiviteten hos den moderna ekonomin och teknologin, som gör det möjligt för allt fler människor runt om i världen att inte bara överleva utan att leva ett allt bättre liv, kan lätt få oss att förbise eller underskatta betydelsen hos detta faktum.⁶

---

⁶ Den globala överklassens engagemang för att som de uttrycker det ”bevara naturen” eller ”rädda jorden” är ett ovanligt otrevligt exempel på denna blindhet. T.o.m. forna tiders slavägande aristokratier hade en högre värdering av människor från andra klasser än dagens västerländska miljöaktivister som betraktar stora delar av jordens befolkning

Knapphet handlar alltid om att behovet av eller efterfrågan på en resurs eller av det som kan produceras av eller med hjälp av den är större än tillgången på den. Denna disproportion kan uppstå av flera olika orsaker och anta flera olika former. För att bestämma knapphetens orsaker och former kan man ställa följande enkla fråga: varför är tillgången på en resurs mindre än behovet av den? Här följer några allmänna svar på denna fråga och några kortfattade kommentarer till dem.

1. Resursen är ändlig. Eftersom utsträckningen hos det resursfält som en mänsklig individ vid någon tidpunkt har tillgång till alltid är alltid begränsad och eftersom det antal resursfält som samtliga mänskliga individer vid någon tidpunkt har tillgång till också alltid är begränsat kommer den totala mängden av tillgängliga platsberoende resurser alltid att vara begränsad. Alla platsberoende resurser kan därför i princip ta slut eller, annorlunda uttryckt, bli otillgängliga. Men en specifik resurs' ändlighet saknar i de flesta fall praktisk betydelse för tillfredsställandet av behoven och de gånger det har betydelse beror det sällan enbart på hur stor den totala återstående mängden av resursen är. Detta har bl.a. att göra med (1) att de flesta behov kan tillfredsställas av flera olika resurser, (2) att vi så mycket vi kan anpassar tillfredsställandet av våra behov efter de resurser vi faktiskt har tillgång till och (3) att vi hela tiden upptäcker och uppfinner nya sätt att tillfredsställa våra behov på. Knappheten uppstår således för det mesta av andra orsaker än att tillgången på en resurs är ändlig. Eftersom en resurs' ändlighet inte är något vi kan göra något åt är de andra orsakerna mänskligt och ekonomiskt intressantare. Varför dominerar då denna form av knapphet så ofta människans föreställningsvärld? När vi får veta att det råder knapphet på någon viss resurs, t.ex. råolja, är det första vi tänker att den håller på att ta slut. Detta kan bero på att människans livsvillkor under lång tid har dominerats av svår och ofta livshotande knapphet. Tillgången på resurser har endast undantagsvis präglats av överflöd och stabilitet och människan har nästan alltid varit tvungen att arbeta hårt och ihärdigt och många gånger behövt utsätta sig för betydande risker för att hålla knappheten borta. Många människor lever fortfarande under dylika förhållanden.

2. Flera behov konkurrerar om en och samma resurs. Alla saker som kan utgöra en resurs för människan kan i princip användas för att tillfredsställa flera olika behov. Hur många behov som en viss resurs kan tillfredsställa beror lika mycket på människans kunskaper, nyfikenhet och uppfinningsrikedom som på resursen själv. Eftersom en viss resurs, eller rättare sagt en viss mängd av den, inte kan användas till mer än en sak samtidigt (vi kan t.ex. inte både baka bröd och tillverka whisky av en och samma säck korn) kan detta, under förutsättning (1) att det i praktiken existerar alternativa

användningsområden för resursen (bröd och whisky) och (2) att det finns vissa individer som vill använda den till den ena saken (bagare) och andra som vill använda den till den andra (whiskydestillerare), leda till (1) att knappheten blir större än om det bara hade funnits ett (aktuellt) användningsområde för resursen och (2) att knapphet kan uppstå även om resursen hade räckt till alla bagare eller alla whiskydestillerare. Den ökade efterfrågan på resursen (korn) som blir följden av att fler typer av brukare har behov av den kan (så småningom) leda till att det börjar produceras mer av den, men beroende på hur mycket de olika brukarna (bagarna och whiskydestillerarna) är beredda att betala för resursen, något som givetvis bestäms av hur mycket de kan tjäna på den, kan knappheten trots detta bestå för de brukare som inte kan betala lika mycket för resursen som de andra. Men även detta är som det ska vara, eftersom ett fungerande resursspel kännetecknas av att resurserna går till dem som värderar dem högst. Om t.ex. whiskykonsumenterna värderar whisky högre än kornbrödsconsumenterna värderar kornbröd, t.ex. p.g.a. att de senare lika gärna äter rågbröd, kommer kornet att gå till whiskyproduktion istället för till brödproduktion eftersom whiskydestillerarna kan göra en större vinst på sina produkter än bagarna på sina. Den *relativa* knapphet som kan uppstå till följd av fri konkurrens mellan olika behov är av ett helt annat slag än den *absoluta* knapphet som är ett resultat av att en resurs är ändlig. Relativ knapphet är inte bara förenlig med ett högt allmänt välbefinnande utan det är dessutom ett tecken på att vi har att göra med ett mångfacetterat och dynamiskt resursspel, eftersom denna form av knapphet är en följd av att det finns många konsumenter som är fria göra sina behov hörda och många producenter som är fria att, var och utifrån sina möjligheter och förmågor, reagera på dessa röster.

3. *Det är olönsamt att bruka resursen.* För att kunna realisera värdet hos en resurs måste man bruka den. För att kunna bruka en resurs måste man ha andra resurser, t.ex. tid, kunskaper och planeringsförmåga, kroppskrafter, maskiner och naturresurser. Införskaffandet och utnyttjandet av dessa resurser innebär en *kostnad*. Denna kostnad kan vara stor, som i en jordbrukares eller biltillverkares fall, eller liten, som i en bärplockares eller flugfiskares, men den går aldrig att helt undvika. Även de vilda bär som man plockar för att äta själv har en kostnad i form av den tid det tar att plocka dem, eftersom denna tid kunde ha använts till något annat (se knapphetsform 2), och om man istället plockar bären för att byta dem mot något annat tillkommer kostnader för bl.a. förvaring, transport och köpsläende. Om en individ behöver en viss resurs och inte kan eller vill använda någon annan metod för att skaffa sig den än byteshandel måste hon betala någon annan individ som har resursen ett pris som täcker de kostnader som denna individ har haft för den. (Detta pris kan hon antingen betala direkt med någon av sina egna resurser, t.ex. jordbruksprodukter, hantverksskunnande eller juridisk expertis, eller indirekt genom pengar.) Hur mycket hon

måste betala för att få resursen beror på hur stora kostnader dess innehavare har haft för den. Dessa kostnader kan vara av många olika slag och uppstå under flera olika skeden av resursens realiserande. Det kan röra sig om kostnader för alltifrån planering, maskiner och arbetskraft till lagerhållning, transport och marknadsföring. Till alla dessa kostnader kommer så kostnaden för de *risker* som varje handling för med sig och som blir större ju mer resurser man har investerat i den. För att minska dessa risker och för att skydda sig mot de förluster som är förenade med dem måste resursens innehavare ta ut ett pris som är *högre* än de kostnader hon har haft för själva realiserandet av den, d.v.s. hon måste gå med *vinst*. Att gå med vinst, d.v.s. att skaffa sig ett visst utbyte, helst så stort som möjligt, av sina resurser, är ett incitament i sig självt eftersom det innebär att ens resurser och därmed livsmöjligheter ökar. Ett annat starkt och lättbegripligt incitament att försöka gå med vinst ger oss de risker vi hela tiden är utsatta för. Att realiserandet av en resurs alltid inbegriper kostnader är ytterligare en orsak till varför det kan uppstå brist på den. Om det nämligen saknas tillräckligt stora resurser i det samhälle eller i den grupp som den resursinnehavande individen ingår i, d.v.s. om det inte finns tillräckligt många andra individer som har tillräckligt stora resurser för att kunna betala resursinnehavaren vad det kostar henne att realisera sin resurs, kan hon inte realisera den och det kommer därför att råda knapphet på den. Här är det alltså inte fråga om att det råder absolut eller relativ knapphet på den eftertraktade resursen utan om att den inte kan realiseras p.g.a. att det råder knapphet på *andra* resurser. Ett lika klassiskt som tragiskt exempel på detta är när bristen på riskkapital förhindrar den tekniska utvecklingen och industrialiseringen i ett land. Brist på riskkapital är en viktig orsak till varför många u-länder trots stora naturresurser förblir fattiga.⁷

4. *Brist på nyckelresursen tid.* Det finns en resurs som utgör en förutsättning för utnyttjandet av alla andra resurser: tiden. För att kunna realisera en resurs' värde måste man ha tid. För att kunna tillgodogöra sig det realiserade värdet måste man också ha tid. Tiden, d.v.s. den tid som en enskild individ har till sitt förfogande, är (starkt) begränsad. Knappheten på denna resurs, som ytterst sett beror på vår dödlighet, leder (1) till att vår tillgång på andra resurser blir tidsmässigt begränsad och (2) till att vi tvingas *välja* vilka resurser vi ska använda och hur.⁸ Men även om tiden är en

---

⁷ Brist på riskkapital behöver inte bara bero på att ett land har för få kapitalstarka individer utan det beror lika ofta på att rättssäkerheten och egendomsskyddet är för svagt utvecklat i det. Om de ekonomiska spelreglerna kan ändas när som helst, om t.ex. ett företags vinster eller företaget självt när som helst kan dras in till staten, kommer de som har kapital inte att våga investera i några större eller mer långsiktiga affärsprojekt.

⁸ Väljandet är en konsekvens av handlandets rumsliga och tidsliga begränsningar. En rumsligt och tidsligt obegränsad varelse behöver inte välja. (Och kan kanske inte heller göra det.) Men även om den tidsliga begränsningen föll bort skulle den rumsliga kvarstå. Även om vi var odödliga skulle vi alltså vara tvungna att välja. Fast det skulle förstås vara

ändlig resurs så finns det många sätt att *vinna* tid på. Ett sätt att vinna tid på är genom att göra kloka och framsynta val, t.ex. välja en kortare eller mindre trafikerad väg till arbetet eller köpcentret. En avgörande förutsättning för att man ska kunna göra tidsbesparande val är att man har goda kunskaper. Kunskaperna är en av de viktigaste tidsbesparande resurserna. Ett annat sätt att vinna tid på är genom att konstruera olika tekniska hjälpmedel, t.ex. jaktredskap, jordbruksmaskiner, transportmedel, generatorer och datorer, som gör det möjligt att utvinna större mängder resurser och producera större mängder saker med mindre arbetsinsats, d.v.s. på kortare tid. Tekniska hjälpmedel kan även hjälpa oss att upptäcka nya resurser och göra nya uppfinningar. Den tekniska utvecklingen och industrialiseringen har sammantaget haft en enorm tidsbesparande effekt. Den har dessutom lett till att vissa resurser, t.ex. kroppskrafter, har blivit *mindre* knappa än förut.⁹ Ett tredje sätt att vinna tid på är genom att samarbeta. Om vi samarbetar kan vi utföra många fler och mycket större arbetsuppgifter än vad som annars är möjligt. Den viktigaste samarbetsformen är samhället självt. Genom att leva i ett samhälle kan vi bl.a. utveckla ett mycket omfattande och avancerat kunskapssamarbete. Detta samarbete ökar inte bara den totala mängden tillgängliga kunskaper utan förbättrar även deras kvalitet. Genom att leva i ett samhälle kan var och en av oss specialisera sig på det hon klarar bäst, vilket höjer kvaliteten på det som producerar och leder till att de tillgängliga resurserna används på ett effektivare sätt. Samhället är dessutom en förutsättning för varje mer omfattande och varaktig teknisk utveckling. Det finns förmodligen ingenting som – direkt eller indirekt – ger så stora tidsvinster som samarbetet. I modern tid har det mänskliga samarbetet börjat få globala proportioner. Detta har särskilt stor betydelse för människor i fattigare och mindre utvecklade länder. Bristen på tid är ett starkt incitament att utnyttja alla resurser på ett så effektivt, d.v.s. tidsbesparande, sätt som möjligt.

5. *Behoven definierar resurserna.* Det är behoven som är det logiskt primära.¹⁰ Det är behoven som gör något till en resurs, som bestämmer på vilket eller vilka sätt det är en resurs och hur viktig en resurs är i förhållande till andra resurser. Ingenting är en resurs i sig självt. Utan behov inga resurser. Utan behov ingen anledning att försöka realisera värdet hos några resurser. Eftersom beho-

---

ett tvång av tillfälligt och icke exkluderande slag, d.v.s. vi skulle alltid förr eller senare få en ny chans att välja det som vi vid något tidigare tillfälle valde bort. Vad den tidliga begränsningen gör är att tvinga oss att fatta beslut som är definitiva och exkluderanden, d.v.s. som en gång för alla utesluter alla andra alternativ.

⁹ Denna frigörelse av kroppen är förutsättningen för utvecklingen av den fritidskultur som är ett så kännetecknande drag hos det moderna samhället.

¹⁰ Vad som är logiskt primärt beror på vilket plan man befinner sig. På det kognitiva planet är det, enligt min mening, *handlingarna* som är det primära. (En översiktlig genomgång av denna uppfattning av handlingarnas betydelse finns i min uppsats "De framgångsrika handlingarnas meningsskapande förmåga".)

ven logiskt sett alltid föregår resurserna är de logiskt sett alltid mer beständiga än dem. Följaktligen måste det alltid råda en viss (relativ) knapphet på resurser. Knappheten är m.a.o. ytterst sett logiskt betingad och därför omöjlig att undvika. Knappheten är en central aspekt av resursspelet. Det är den som gör det till vad det är.

En formaliserad sammanfattning av knapphetens former:

- (1) Resurs R kan tillfredsställa behov B, men om R är ändlig och B konstant, så $B > R$.
- (2) Resurs R kan tillfredsställa behov B1 och B2, men $B1 + B2 > R$. I detta fall kan knapphet uppstå även om $R > B1$ och $R > B2$.
- (3) Resurs R1 kan tillfredsställa behov B. Att realisera R1 har en viss kostnad K1. Denna kostnad betalas i form av resurs R2, vars realiserande har kostnaden K2. Om $K2 > K1$, så $B > R1$.
- (4) Resurs R kan tillfredsställa behov B. Att realisera R tar tiden T. Om behovet av T $>$ tillgången på T, så $B > R$.
- (5) Resurs R kan tillfredsställa behov B, men eftersom B definierar R så kan R aldrig bringa B att upphöra.

Om konsten att använda knappa resurser

Det faktum att det råder knapphet på resurser som i princip alltid har flera olika användningsområden ger upphov till följande fråga: hur ska knappa resurser med alternativa användningsområden användas? Denna frågeställning utgör grunden för det ekonomiska tänkandet.

Några svarsförslag:

- (1) Resurserna ska först och främst användas till att fylla de viktigaste behoven.
- (2) Resurserna ska användas till de saker som de passar bäst för.
- (3) Resurserna ska användas på ett så effektivt sätt som möjligt.
- (4) Resurserna ska användas på ett så rättvist sätt som möjligt.
- (5) Resurserna ska användas så att de kommer dem till del som behöver dem mest.

Dessa förslag, som vart och ett taget för sig känns intuitivt övertygande, har den svagheten att de förr eller senare utmynnar i frågor om *värderingar*. Vilka är de viktigaste behoven? Vad är rättvist och vad är orättvist? Vems behov är viktigast och varför? Etc. Det finns inte några värderingsfria svar på denna typ av frågor. Det problematiska med värderingar är att de är så starkt knutna till

den enskilda individens egen livssituation och till vad som gynnar henne själv bäst. Eftersom det som gynnar en individ lätt kan komma i konflikt med vad som gynnar en annan och eftersom det gynnsamma dessutom varierar från situation till situation kan det vara (mycket) svårt för en grupp individer att bli eniga om hur något ska värderas.

Dessa svårigheter kan bara lösas genom att individerna antingen självmant underkastar sig eller med tvång underkastas en organisation som genom någon form av överindividuell beslutsprocess bestämmer vilka värderingar och regler som ska gälla och i den mån det behövs och på de sätt som krävs tvingar dem att acceptera dessa. Denna beslutsprocess kan vara demokratisk eller diktatorisk eller någonting där emellan, men oavsett hur den är beskaffad kommer den att innefatta ett större eller mindre mått av *maktutövning*. Omfattningen hos och konsekvenserna av denna maktutövning beror inte först och främst på beslutsprocessens egenskaper utan på hur många individer som tvingas avstå från att (försöka) tillfredsställa en hur stor andel av sina önskningar och behov. Våldspräglad maktutövning gör innebörden av detta avstående uppenbarare och smärtsammare för dem som drabbas av det än icke våldspräglad men har inte nödvändigtvis större samhällsekonomiska konsekvenser.

Den som tolkar resursanvändningsfrågan som en vad-fråga, d.v.s. som en fråga som ska besvaras med en mer eller mindre utförlig redogörelse för *vad* de knappa resurserna med alternativa användningsområden ska brukas till, en tolkning som det är lätt att uppfatta som självklar och som därför kan skymma andra tolkningsalternativ, hamnar således förr eller senare i en situation där hon tvingas att lösa de beslutsproblem som uppstår genom att introducera någon form av *politisk makt* som ska bestämma vad resurserna ska användas till.

Problemet med den politiska makten är, som historien ger många tydliga exempel på, att den lätt påverkar resursspelet på ett sådant sätt att dess förmåga att frambringa och distribuera resurser försämrar. Detta är särskilt påfallande när politiken präglas av en strävan att skapa en så jämn resursfördelning som möjligt. Resultatet av en dylik politik blir som regel att den totala mängden resurser i samhället minskar. Detta är något som generellt sett drabbar de resurssvagaste individerna hårdast. Den ökade fattigdom och ojämlikhet som utan undantag har följt i spåren på storskaliga socialistiska samhällsexperimenten är inte någon följd av olyckliga omständigheter eller samhällsfientlig verksamhet från socialismen motståndare utan en automatisk följd av att människans incitament att göra sina resurser produktiva försvagas eller t.o.m. elimineras.

Att undersöka när den politiska makten skadar resursspelet, på vilka sätt den gör det och varför skulle kräva en separat studie. Här ska bara för konkretionens skull några allmänna orsaker räknas upp:

- (1) All maktutövning kräver en organisation. För att bygga upp och driva denna organisation måste man ta resurser från dem som spelar resursspelet. Det finns ju inga resurser utanför resursspelet. Om och i den mån denna organisation har getts eller tagit sig rätten att själv bestämma hur mycket resurser den behöver för sin verksamhet tenderar den att växa sig allt större och bli allt mer resurskrävande.
- (2) Genom att den politiska makten förutsätter resursspelet (om resursspelet upphör att fungera kommer den politiska makten att upplösas) samtidigt som den organisatoriskt ligger på en annan nivå än det (den är inte en resursspelare bland andra) kommer de beslut de politiska makthavarna fattar beträffande specifika resurser och deras användning aldrig att vara helt i fas med den aktuella situationen i resursspelet. När den politiska organisationen efter nödvändiga undersökningar och övervägande väl har nått fram till ett beslut kan förhållandena i resursspelet redan ha hunnit förändras betydligt. Detta kan få stora negativa konsekvenser för resursspelet, i synnerhet under ekonomiska kriser när resursspelarna snabbt försöker anpassa sig till plötsligt förändrade förhållanden.
- (3) När en organisation A kontrollerar en annan organisation B, som i tillräckligt många avseenden fungerar oberoende av den kontrollerande organisationen för att den ska kunna betraktas som en separat organisation, kommer det alltid att finnas ett kunskapsunderskott hos A om B. Detta kunskapsunderskott blir större ju större B är i förhållande till A och i ju fler avseenden och under ju längre tid B är oberoende av A. Eftersom en politisk organisation med nödvändighet måste vara betydligt mindre än det resursspel den försöker kontrollera¹¹ kommer de kunskaper som den politiska organisationen kan ha om resursspelet och som dess beslut rörande detta spel bör grunda sig på alltid att vara starkt begränsade i förhållande till allt det som finns att veta om resursspelet. Detta innebär givetvis att risken för felaktiga eller kortsiktiga politiska beslut ökar.
- (4) En politisk organisation kräver politiska ledare och administratörer. Den politiska makten ger upphov till en klass som utmärks av att de har mer makt än de har resurser. Denna klass kan med hjälp av den politiska organisationen kontrollera hur resurserna i resursspelet används

---

¹¹ Den politiska organisationen är ju beroende av de vinster som resursspelet förmår generera och kan, om den inte ökar resursspelets kapacitet, vilket en politisk organisation förvisso kan göra om den är rätt utformad, bara ta en förhållandevis liten del av dessa i anspråk för sin egen del. Läger den beslag på för mycket riskerar den att minska vinsterna i resursspelet och därigenom sina egna möjligheter att tillgodogöra sig en del av dessa vinster.

utan att själva äga dem. Detta får många och djupgående konsekvenser för deras sätt att värdera och handskas med dessa resurser. Det innebär fr.a. att de vinster och förluster som olika typer av resursanvändning kan ge upphov till förlorar mycket av sin betydelse för dem. Därmed kommer deras incitament att skaffa sig kunskaper om resurserna och att försöka använda dem på ett så bra sätt som möjligt att försvagas. Detta innebär givetvis en ökad risk för slöseri med knappa resurser.¹²

Går det att hitta några andra svar på resursanvändningsproblemet än politiska? Finns det några andra tolkningar av detta problem än vad-frågan? Ja, för det går även att tolka det som en vem-fråga? *Vem* ska bestämma hur de knappa resurserna med alternativa användningsområden ska brukas? Även i detta fall kan vi givetvis svara att det ska bestämmas av politiker eller av någon annan typ av utomstående eller icke resursägande makthavare. Men denna gång blir det svårare att motivera detta. För här finns nämligen även ett annat och betydligt mer närliggande och rimligare svar: det ska bestämmas av dem som *äger* resurserna. Finns det något sådant som äganderätt? Hur kan man ha äganderätt till något? Vad kan man ha äganderätt till? Detta är intressanta frågor. Men istället för att försöka besvara dessa frågor kan man helt enkelt utgå ifrån att det finns något sådant som äganderätt och undersöka om den kan vara en lösning på resursanvändningsproblemet. Om vi lyckas förhålla oss objektiva bör vi då, bl.a. med tanke på allt vad historien visar oss, komma fram till att äganderätten är den generellt sett bästa (enklaste, anpassningsbaraste och resurseffektivaste) lösningen på resursanvändningsproblemet. Vi behöver då inte längre bekymra oss om den finns eller inte. Den är en bättre lösning på det för människans överlevnad och välbefinnande fundamentala resursanvändningsproblemet än det politiska beslutsfattandet och måste därför av alla skäl – ekonomiska, moraliska och politiska – föredras framför det.

Den avgörande ekonomiska fördelen med att låta ägandet av en resurs sammanfalla med kontrollen över hur den används är att det är den som äger resursen som får ta de direkta konsekvenserna av hur den brukas. Detta innebär att det är den som äger resursen som har de starkaste incitamenten att använda den på ett så effektivt sätt som möjligt, d.v.s. på ett sådant sätt att den frambringar ett så stort värde som möjligt, och att skaffa sig så många och goda kunskaper om den som möjligt – om vad den kan användas till, om vilken efterfrågan det finns på de olika saker den kan användas till, på vilka chanser och risker som är förbundna med dessa olika användningssätt etc. Att kunna tjäna eller förlora något på något är ett av de starkaste incitament som

---

¹² Samma problem kan även uppstå i ett aktiebolag där bolagets ledning inte äger några (större mängder) aktier i bolaget.

finns. Därigenom blir det automatiskt också en av de starkaste ekonomiska drivkrafterna. Ju mer av makten över resurserna som ligger hos dem som äger dem, eller ju mindre makt som ligger hos de individer och organisationer som inte utgör en del av resursspelet eller, rättare sagt, som befinner sig på en annan och högre beslutsnivå än de andra resursspelarna och som därför mer eller mindre ensidigt kan bestämma på vilka villkor de ska samspela med dem, desto mer av detta kraftfulla och produktiva incitament placeras där det kan få störst effekt.

Om äganderätten, den enskilda individens rätt att inneha och fritt råda över resurser, d.v.s. utan några andra begränsningar än dem som utgörs av andra individers motsvarande rätt, är det bästa sättet att skapa ett produktivt resursspel, d.v.s. ett resursspel som genererar så stora vinster som möjligt, så följer därav att det fria bytet är ett produktivt sätt (det produktivaste sättet?) för dem som spelar resursspelet att öka sina resurser på. Det fria bytet bygger nämligen på äganderätten. Det förutsätter att den finns, det bekräftar den och det stärker och utvecklar den. Det fria bytet bevarar därigenom incitamentet att göra vinster och undvika förluster och att skaffa sig så många och goda kunskaper som möjligt om resursernas egenskaper och användningsmöjligheter.

Att alla resurser i teorin har flera olika användningsområden innebär inte att de har det i praktiken. Om en viss resurs i praktiken kan användas till flera olika saker och i så fall till vilka är beroende av våra *kunskaper* om resursen. Detta innebär att våra kunskaper faktiskt kan öka knappheten på resurser. Men de kan av samma skäl givetvis också minska den. För precis som vi kan upptäcka att en resurs kan användas till två olika saker kan vi upptäcka att två olika resurser kan användas till en och samma sak. Dessutom hjälper oss våra kunskaper att handskas med våra resurser på ett effektivare sätt. Kunskapernas betydelse för effektiv resursanvändning är ett av de starkaste incitamenten till att försöka förstå hur världen fungerar och till att utveckla olika metoder för att öka kunskapernas mängd och kvalitet. Nyckelmetoden här är kunskapssamarbete.

Konkurrens

Knappheten är med en sammanfattande formulering en följd av att efterfrågan på en resurs är större än tillgången på den. Detta är i sin tur normalt en följd av att ett antal resurskonsumenter vill ha mer av resursen än vad resursproducenterna kan tillhandahålla inom den tidrymd som konsumenterna vill ha sitt behov av resursen tillfredsställt.

Knapphet är alltså som regel en följd av *konkurrens*. Ju större konkurrensen är om en begränsad

mängd av en viss resurs, d.v.s. ju fler som vill ha resursen, desto större blir knappheten på den. På en fri eller, annorlunda uttryckt, självreglerande marknad löses detta problem på ett lika enkelt som elegant sätt genom prisbildningsmekanismen. Ju större efterfrågan är på en resurs desto högre blir priset på den. Detta leder (1) till att producenterna och konsumenterna hushållar bättre med resursen, vilket gör att befintliga tillgångar av den räcker längre, och (2) till att producenternas incitament att framställa mer av resursen förstärks, vilket så småningom resulterar i att tillgången på resursen ökar igen och att priset på den sjunker. Genom den fria prisbildningsmekanismen samordnas tillgång och efterfrågan på ett för såväl konsumenter som producenter långsiktigt tillfredsställande sätt.

Samtidigt som konkurrensen ger upphov till knapphet ger den också upphov till de incitament som hjälper oss att hantera denna knapphet på ett långsiktigt konstruktivt sätt. Men för att dessa incitament ska få verka måste följande villkor vara uppfyllt: konkurrensen mellan resursspelarna måste vara fri och jämlik, d.v.s. resursspelarna får bara konkurrera med varandra med hjälp av sina egna resurser (platsberoende respektive personberoende) och en resursspelare får inte använda sina resurser på ett sådant sätt att andra hindras från att använda sina, t.ex. den starkare får inte använda sin styrka till att göra den svagare till sin slav och den rikare får inte använda sin rikedom till att på politisk väg ändra resursspelets regler så att den fattigare berövas äganderätten till sin egendom. Att den djärvare, initiativrikare och flitigare industrialisten konkurrerar ut den passivare eller att den effektivare storjordbrukaren köper upp den mindre effektiva småjordbrukarens jord är däremot helt i sin ordning och ett tecken på att resursspelet fungerar som det ska, eftersom händelser som dessa generellt sett innebär att resurser överförs till dem som kan använda dem på det för närvarande mest produktiva sättet, vilket i sin tur innebär att den totala knappheten i samhället minskas så mycket som det för närvarande är möjligt.

Ett mått på knapphet

Eftersom den totala tillgängliga mängden av en viss resurs sällan eller aldrig går att uppskatta på något definitivt sätt och eftersom det alltid eller så gott som alltid går att ersätta en resurs med någon annan är det svårt eller kanske t.o.m. omöjligt att definiera knappheten i relation till resurserna. Vad vi däremot möjligen skulle kunna använda som ett mått på knapphet är det *arbete* som krävs för att tillfredsställa ett behov. För att tillfredsställa ett behov måste vi alltid lägga ner ett visst mått av arbete. Om vi är beredda att göra allt som krävs – avstå från alla andra mindre viktiga behov, planera vårt arbete noggrant och långsiktig, arbeta hårt alla dagar i veckan och upphöra

med alla onödiga och kostsamma fientligheter och istället försöka samarbeta med andra så mycket vi kan m.m. – är det så gott som alltid möjligt för oss att tillfredsställa de behov vi har. Vi kan därför formulera följande mått på knapphet:

Knapphet 1 Ju mer arbete vi måste lägga ner på att tillfredsställa ett behov desto större knapphet råder inom det område som definieras av behovet.

För att detta mått ska fungera i praktiken måste vi ha ett kvantitativt mått på arbete. Ett sådant mått är *tid* (t.ex. det antal arbetstimmar som måste användas för att en viss uppgift ska kunna genomföras). Ett annat sådant mått är *energi*, d.v.s. den mängd energi som går åt för att utföra en viss arbetsuppgift.

Ett annat användbart mått på knapphet är *priset*:

Knapphet 2 Ju högre priset är på en resurs desto knappare är den.

Priser kan mätas på många olika sätt. Ett sätt att mäta dem på är genom att använda pengar. Pengarnas stora fördel ligger i att de utgör ett enhetligt system för prissättning och prisjämförelse. Med pengarnas hjälp kan vi mäta tillgången på alla resurser med ett och samma lättbegripliga kvantitativa mått och göra snabba och exakta jämförelser mellan knappheten hos vilka resurser som helst. Med pengarnas hjälp kan vi även mäta arbetet eller den tid eller energi som krävs för att utföra ett visst arbete.

Myten om överbefolkningen

Knapphet har inte någonting att göra med hur många spelare som deltar i resursspelet. Det finns inget generellt samband mellan antalet spelare och knapphetens omfattning. Knappheten blir inte större för att antalet spelare blir fler eller mindre för att de blir färre. Det händer ofta att tillgången på någon viss resurs blir för liten på någon viss plats vid en viss tidpunkt. När resursspelet fungerar som det ska leder detta till att priset på denna resurs blir högre på denna plats än på andra. Om priset blir tillräckligt högt innebär det att det går att göra en vinst genom att transportera resursen till denna plats från platser där tillgången på den är större och sälja den där istället, vilket i sin tur leder till att tillgången på resursen ökar igen och till att priset på den sjunker. Men ibland minskar tillgången på resurser mycket snabbt och i stor omfattning, t.ex. till följd av missväxt,

krig eller naturkatastrofer. Eftersom knappheten i dessa fall ofta gäller resurser som är nödvändiga för livsuppehållet, som t.ex. mat, medicin och bostäder, blir konsekvenserna stora och dramatiska. Men allt det lidande som blir följden av detta har inget att göra med att antalet människor på katastrofplatsen är för stort. Även en ensamseglare som drabbas av skeppsbrott och blir ilandspolad på en öde ö utan mat och verktyg riskerar att få svälta och plågas. Orsakens till lidandets omfattning beror istället på att den samhällsorganisation som gjorde att individerna i det katastrofdrabbade området kunde samarbeta på ett för samhället i sin helhet produktivt sätt har skadats så allvarligt att det samarbete som fortfarande är möjligt inte förmår producera tillräckligt stora resurser för att dämpa de akuta effekterna av katastrofen. Om katastrofen är mycket omfattande eller blir mycket långvarig kan det leda till att samhällsorganisationen förlorar alltför mycket av sin vitalitet och anpassningsförmåga för att den ska kunna reparera sig själv innan knappheten förvärras ytterligare och samhället störtas in i en ond cirkel av inbördes stridigheter, där olika kortsiktigt agerande intressegrupper försöker använda våld eller andra utompolitiska medel för att ta kontroll över de resurser som fortfarande finns kvar. Eftersom det är vanligt att fattiga länder, med ett svagt utvecklat skydd för individers liv, frihet och egendom, lätt hamnar i en sådan ond cirkel har vissa experter velat förklara deras problem med att de är överbefolkade. Men det finns inte något sådant som överbefolkning. Den som påstår att det gör det tar på sig ansvaret att peka ut de individer som utgör denna överbefolkning. I själva verket är varje individ en resurs eller kan åtminstone vara det om de yttre förhållandena är de rätta. Vad som finns är bättre eller sämre organiserade samhällen, d.v.s. samhällen som i större eller mindre utsträckning formas och omformas av sådana handlingar som de individer som lever i det utför i sin egenskap av rättighetsmässigt jämställda spelare av ett och samma resursspel. I ju större utsträckning de enskilda individernas handlingar får direkta konsekvenser för dem själva och alltså för samspelet med andra individer, i desto större utsträckning kan varje individ få en produktiv betydelse för samhället i sin helhet. I ett välorganiserat samhälle utgör varje enskild individ en resurs som kan bidra till att öka resurserna i samhället. Det faktum att varje individ utgör en resurs är förbundet med ett annat viktigt faktum, nämligen att stabiliteten hos ett resursspel generellt sett *ökar* med antalet spelare. Ju fler invånare ett samhälle har desto stabilare kan det bli. Ju stabilare ett samhälle är desto lättare har det för att förhindra uppkomsten av katastrofer och att minimera konsekvenserna av dem om de ändå skulle inträffa. Det förhåller sig alltså snarare så att ”överbefolkningen” ökar resurserna och minskar riskerna för att olika samhällskriser ska få några allvarliga konsekvenser än tvärtom. Var kommer då den obehagliga myten om överbefolkningen ifrån? Den har en av sina rötter i en bristande förmåga att uppfatta människor – alla människor – som potentiella resurser. Denna brist har inte det praktiska livets människor, d.v.s. bönder, köp-

män, hantverkare, industrialister, läkare, advokater o.s.v. Deras framgångar i resursspelet är nämligen i stor utsträckning beroende av att de snabbt och korrekt förmår uppfatta vilka behov och tillgångar andra människor har och vilken betydelse dessa saker kan få för deras egen verksamhet. Deras önskan att skapa resurser och få dem att växa gör att de har lättare för att se värdet hos andra människor. Givetvis kan även det praktiska livets människor göra fördomsfulla och tanklösa uttalanden om överbefolkning och om olika folkgruppers olika värde o.s.v., men deras handlingar motsäger deras ord och det är efter sina handlingar som en människa ska dömas. Det bästa botemedlet mot rasism, klasshat och andra former av intolerans är inte högtidliga deklarationer om alla människors lika värde och allehanda statliga upplysningskampanjer utan att det går att tjäna pengar på människor. Det verksamaste dämpningsmedlet mot grupptänkande och sociala konflikter är att göra detta så lätt som möjligt. Om en vit man kan tjäna pengar på att anställa svarta människor så gör han det. Om en muslim kan tjäna pengar på att handla med en jude så gör han det. Om en arbetare får ett erbjudande från en kapitalist om ett hyggligt arbete till en hygglig lön så tar han det. Detta är inte cyniskt. Det är mänskligt och förnuftigt. Och om denna process får verka utan yttre inblandning leder den i slutändan till att den vite ser den svarte som sin jämlike, muslimen juden som en medmänniska och arbetaren kapitalisten som sin broder. Det är bara de som lever på andras arbete eller livnär sig på att exploatera sociala konflikter och spekulera i framtida samhällskatastrofer, som t.ex. skattesubventionerade akademiker och journalister, som har råd att se det annorlunda. Men vad de säger väger lätt, för det kostar dem inte någonting. Myten om överbefolkningen har sitt ursprung hos de s.k. intellektuella, d.v.s. de som livnär sig på att producera generaliseringar och fantisera om framtiden.

Myten om nollsummespelet

Det faktum att realiserandet av en resurs' värde alltid kräver andra resurser, oavsett hur realiserandet går till, är en de intressantaste aspekterna av resursspelet. Man skulle härav kunna dra slutsatsen att resursspelet med nödvändighet är ett nollsummespel: för att realisera resurs R1 måste man förbruka resurs R2. Men som historien visar förhåller det sig inte så. Summan kan tvärtom bli såväl positiv som negativ och den blir för det mesta också ettdera av detta. Krig och naturkatastrofer, där stora mängder resurser snabbt fördärvas eller där realiserandet av resursernas värde försvåras eller omöjliggörs för lång tid framöver, är ett par exempel på händelser som kan leda till att summan blir negativ. Men hur blir den bli positiv då? Vad finns det för krafter som kan göra att den blir positiv? Det viktigaste svaret är *samarbete* – olika former av frivilligt och fredligt samarbete. Att förklara hur samarbetet kan leda till att summan totalt sett blir positiv är ett av det

ekonomiska tänkandet huvuduppgifter. Vad man bl.a. måste förklara är hur *de flesta* spelarna *för det mesta* vinner (betydligt) mer på att spela spelet framför att låta bli, för om man inte vinner något på att spela spelet kommer man givetvis inte att göra det (har man inte råd att göra det) och då kan spelet inte komma igång. Den huvudsakliga förklaringen har att göra med hur vinster blir till. När en resursspelare gör en vinst genom att handla på ett sådant sätt att hon respekterar de andra resursspelarnas rättigheter, fr.a. deras rätt att råda över sina egna resurser på det sätt de själva vill, något som bl.a. innebär att hon gör vinsten genom fria avtal, så ger denna vinst upphov till ökade möjligheter även för andra resursspelare att göra vinster. Detta kan belysas med ett enkelt exempel: om ett företag går bra och gör stora vinster leder detta (1) till att man kan hålla lägre pris på sina varor än konkurrenterna, vilket gör att de som köper dessa varor gör en liten vinst i form av mellanskillnaden mellan priset på dessa varor och priset på jämförbara varor från andra företag, och (2) till att man kan höja de anställdas löner, vilket leder till att de anställda gör en liten vinst i form av den löneförhöjning de får. Vissa individers stora vinster står inte i motsats till andra individers möjligheter att göra åtminstone små vinster utan utgör tvärtom en av de viktigaste förutsättningarna för detta. Så länge man inte inser detta kan man inte förstå hur resursspelet fungerar.

De som i namn av ”rättvisa” och ”jämlighet” och andra liknande slagord motsätter sig att vissa individer (i kraft av sina kunskaper, sin intelligens, flit, djärvhet och andra produktiva personliga egenskaper) kan göra mycket större vinster på resursspelet än andra motsätter sig därmed också att ett mycket stort antal andra individer gör små vinster på att samarbeta med dessa framgångsrika individer. Vad de på detta sätt motsätter sig är inget mindre än samhällets ekonomiska framåtskridande, ty detta framåtskridande består huvudsakligen i summan av alla dessa små vinster som ger alla eller så gott som alla individer i samhället en liten men successiv välståndsökning.

Vinst

Eftersom det krävs resurser såväl för att realisera de resurser man själv äger som för att byta till sig resurser som andra har uppkommer följande fråga: hur är det möjligt att göra en nettovinst? I teorin är svaret självklart: genom att lyckas realisera eller byta till sig mer resurser än man gör av med eller, annorlunda uttryckt, genom att producera mer än man konsumerar. Men hur lyckas man med detta i praktiken? Nyckeln till lösningen på detta problem har med de personliga resurserna att göra.

Ett sätt att gå med vinst på är att omvandla sina personliga resurser till andra resurser, t.ex. olika

slags platsberoende resurser. När man använder sin tid, sina kroppskrafter, sina kunskaper, idéer o.s.v. för att realisera sina egna resurser eller när man ställer dem i någon annans tjänst för att i utbyte få någon resurs som denne har, omvandlar man sina personliga resurser till andra resurser. Men för att denna omvandlingsprocess ska fungera i det långa loppet måste de resurser den frambringar vara minst lika stora som de som investeras i den. Ja, de måste i praktiken vara större, eftersom vi behöver en buffert för att kunna hantera oväntade förluster och andra risker. För att uttrycka det enkelt och konkret: vi får inte göra av med mer energi än vi lyckas skaffa oss. Det arbete vi lägger ner på att t.ex. sköta ett jordbruk får inte kosta oss mer energi än den vi kan få ut av de grödor vi skördar. Att denna ekvation för det mesta har gått ihop hittills, något som framgår av det faktum att mänskligheten har överlevt, visar att vår kropp utgör en tillräckligt effektiv process för att generera energivinster eller, annorlunda uttryckt, att vi har kapaciteten att handla på ett tillräckligt effektivt sätt för att generera energivinster.

Ett annat sätt att gå med vinst på är genom samarbete. Om en enskild individ kan generera energivinster genom att handla på rätt sätt så kan hon generera ännu större energivinster genom att samarbeta (på rätt sätt) med andra individer som har samma förmåga som hon. Samarbetet mellan individer som var och en kan producera nettovinster kan alltid bli ett plussummespel totalt sett. Det kunskapsutbyte som detta samarbete möjliggör i en medveten varelse som människans fall och som kan vara en viktig eller t.o.m. den viktigaste delen av det ökar möjligheterna till detta ytterligare. Den intensiva och omfattande *konkurrens* som finns mellan människor är inte enbart en energislukare utan även en kraft som tvingar oss att hela tiden försöka utveckla våra talanger och skaffa oss nya och bättre kunskaper och som inspirerar oss att hitta på nya idéer och pröva alternativa tillvägagångssätt. Den håller oss vitala och öppna för nya möjligheter.

Ett tredje sätt att gå med vinst på är att använda sina kunskaper, sin uppfinningsförmåga, organisations- och planeringsförmåga och övriga sidor av sin intellektuella kapacitet till att konstruera nya verktyg och maskiner, utveckla produktivare arbetsmetoder och samarbetsformer och formulera kraftfullare teorier som gör skeendena i världen lättare att förutsäga och kontrollera o.s.v. Med hjälp av dessa olika tekniska hjälpmedel kan vi realisera nya resurser eller realisera samma mängd resurser som förut med mindre arbetsinsats. De ökade vinster vi får genom denna effektivisering ger oss i sin tur tid och möjlighet att utveckla och pröva nya idéer och metoder som kanske kan hjälpa oss att bli ännu effektivare.

Det generella måttet på vinst är *tid*. Några olika sätt att göra tidsvinster på:

- Vinst 1*   Att producera en produkt P på kortare tid än förut.
- Vinst 2*   Att utveckla en ny produkt P1 som i alla väsentliga avseenden är jämförbar P2 men som går fortare att producera.
- Vinst 3*   Att utveckla en ny produkt P1 som är bättre än P2 men inte tar längre tid att producera.
- Vinst 4*   Att byta till sig en produkt P1 som man skulle behöva x tidsenheter för att själv producera mot en produkt P2 som man har producerat på mindre än x tidsenheter.

Fattigdom

Knapphet på resurser och fattigdom är två helt olika saker. Afrika är en kontinent med väldiga naturresurser men med en befolkning som har den lägsta levnadsstandarden i världen. Europa har långt mindre naturresurser än Afrika men dess befolkning har en många gånger högre levnadsstandard.

Fattigdom beror generellt sett varken på brist på resurser eller på brist på kunskaper om de resurser man har, utan på att man på olika sätt förhindras att utnyttja sina resurser (på det för närvarande bästa sättet). Den som är slav berövas alla frukterna av sitt eget arbete och har varken några möjligheter eller någon anledning att planera sitt liv. Den som råkar födas i fel samhällsklass saknar reella möjligheter att skaffa sig en högre utbildning och få ett yrke som motsvarar hans begåvning och talanger. Den som har fel nationalitet eller religion kan förbjudas äga fast egendom. Genom statliga pris- och löneregleringar kan den enskilde hindras att ta så mycket betalt för sina varor och sitt arbete som han skulle ha kunnat göra om marknaden hade varit fri. Lagar som har konstruerats för att skydda en abstrakt allmänhet kan hindra den enskilde från att utnyttja sin egendom på det för honom själv bästa sättet. Brist på lag och ordning kan leda till att man inte kan skydda sin egendom från inkräktare som förstör den. O.s.v. Summan av alla de resurser som ligger outnyttjade eller som inte kan utnyttjas så väl som de skulle ha kunnat p.g.a. orsaker som dessa är enorm. Än värre är allt det mänskliga lidande som har sin grund i frihetsinskränkningar av detta slag. Vi har goda skäl att tro att om människor fick odla sina resurser i fred och frihet skulle det inte finnas någon permanent av yttre faktorer påtvingad fattigdom på jorden. Så varför

är då fattigdomen fortfarande så stor? Svaret är enkelt: ju fattigare en människa är desto lättare är det att utnyttja henne för sina egna syften.

Beträffande bristen på kunskap kan man notera att den som får råda över sina resurser som hon vill har ett starkt incitament att skaffa sig kunskap om deras egenskaper och möjligheter. Vi kan formulera följande regel: ju starkare rätt man har att råda över sina resurser desto starkare incitament har man att skaffa sig kunskaper om dem.¹³

Huvudsaklig inspirationskälla: *Ekonomisk praktika* av Thomas Sowell.

Malmö sommaren 2007

J. Å.

---

¹³ Alla mänskliga samhällen är informationssamhällen eftersom alla samhällen bygger på att de enskilda individernas medvetande är förbundna (kan förbindas) med varandra. På vilket sätt och i vilken utsträckning ett visst samhälle är ett informationssamhälle är primärt en fråga om vilka handlingsmöjligheter individerna har och endast sekundärt en fråga om informationsteknologi.